

**Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta**

Katedra křesťanské sociální práce

Sociální a humanitární práce

Lucie Kocourková

Různé typy výchovy a jejich vliv na chování dítěte
Bakalářská práce

vedoucí práce: PhDr. Denisa Pastuszaková, Ph.D.

2012

Prohlášení

„Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a že jsem všechny použité informační zdroje uvedla v seznamu literatury.“

V Olomouci dne 18.4.2012

Podpis:

Poděkování

Děkuji vedoucí své bakalářské práce paní PhDr. Denise Pastuszakové, Ph.D. za odborné vedení a její trpělivost. Dále bych chtěla poděkovat své rodině a přátelům za podporu a pomoc při psaní práce, jmenovitě svému otci Ing. Janu Kocourkovi za korekturu chyb a stylizační úpravy.

Obsah

Úvod.....	6
1 Rodina a dítě	7
1.1 Základní charakteristika rodiny	7
1.1.1 Definice rodiny	8
1.1.2 Zdravá a funkční rodina	9
1.2 Základní etapy ve vývoji rodiny	10
1.3 Charakteristika rodiny v kontextu současnosti	11
1.4 Funkce rodiny	13
1.5 Význam rodiny pro dítě	15
1.6 Dysfunkce v rodině.....	17
1.6.1 Pojem „dysfunkce“	17
1.6.2 Definice dysfunkční rodiny.....	17
1.6.3 Členění rodinných dysfunkcí	18
2 Úloha rodinné výchovy ve vývoji dítěte	20
2.1 Vymezení pojmu výchova	20
2.2 Dělení výchovy z hlediska působení na dítě	21
2.3 Výchovné styly	23
2.4 Vybrané metody výchovy.....	25
2.4.1 Odměna a trest	25
2.4.2 Výchova vzorem	29
2.4.3 Výchova vysvětlením.....	29
2.5 Dopad výchovy na chování dítěte	29
3 Sociální práce s dětmi s problémovou výchovou	33
3.1 Vymezení sociální práce.....	33
3.2 Vybrané instituce a služby zabývající se prací s dětmi	35
3.2.1 Kurátoři pro mládež	35
3.2.2 Sociálně-právní ochrana dětí.....	36

3.2.3 Ústavní výchova.....	38
3.2.4 Střediska výchovné péče pro děti a mládež	40
Závěr	42
Seznam literatury	44

Úvod

Rodina má rozhodující význam pro vývoj osobnosti v oblasti tělesné, duševní a sociální. Dítě si vytváří představu o světě podle toho, jak mu realitu interpretují rodiče a na jakých hodnotách je rodina, ve které vyrůstá, postavena. Osvojuje si základní vzorce chování, které později uplatňuje v dalších interpersonálních vztazích. Je tedy nesporné, že rodinné prostředí je velice důležité a klíčové pro celý náš život. Pokud nemá dítě dostatek péče, lásky a pocitu bezpečí, může mít v budoucnu problémy při hledání svého umístění v životě i při výběru své životní cesty.

Je těžké najít „správný“ způsob výchovy dětí. Vždy záleží na mnoha faktorech – osobnosti dítěte, jeho individualitě, vrozených dispozicích, ale samozřejmě také na osobnosti rodičů, kteří mají na dítě a jeho vývoj velký vliv. Pokud rodina selhává v základních funkcích a není schopna reagovat na potřeby dítěte, především na potřebu jistoty a bezpečí, stává se rodinou dysfunkční. V takových případech je nutná intervence zvenčí. Existuje celá řada institucí, které se zabývají sociální prací s dětmi a mládeží, např. sociálně-právní ochrana dětí, kurátoři pro mládež, ústavní výchova atd.

Cílem práce je přiblížit úlohu rodinné výchovy ve vývoji dítěte, to jak ovlivňuje formování jeho osobnosti, a také následnou sociální práci s problémovými dětmi z dysfunkčních rodin. Moje cílová skupina, se kterou bych v budoucnu chtěla pracovat, jsou děti, což je důvod volby tématu – abych lépe porozuměla tomu, co ovlivňuje dítě předtím, než se dostane do role klienta. Domnívám se, že téma je důležité nejen pro moji budoucí práci, ale i pro můj budoucí život, kdy budu vychovávat vlastní děti.

Časopis Sociální práce / Sociálna práca se touto problematikou zabývá ve svých dvou vydáních. První je z roku 2005 a nazývá se Sociální práce s rodinou a dětmi. Druhý z roku 2006 je více specifický a zaměřuje se na Sociálně-právní ochranu dětí. Vzhledem k jinému zaměření mé práce a již neplatné legislativě jsem je ve své bakalářské práci nepoužila.

Bakalářská práce je koncipována do tří hlavních částí. První se zabývá pojmem rodina, její charakteristikou, funkcemi, významem rodiny pro dítě a také dysfunkcí v rodině. V druhé části se pojednává o významu rodinné výchovy pro budoucí vývoj dítěte, výchovných stylech a metodách a pozdějším dopadu výchovy na dítě. V poslední části, která je věnována sociální práci s dětmi s problémovou výchovou, jsou uvedeny vybrané instituce zabývající se touto problematikou. Celá práce je teoretická.

1 Rodina a dítě

Rodina je nejstarší a nejdůležitější lidskou institucí a pro dítě má nenahraditelný význam. Vznikla v dávných dobách, kdy se ještě člověk nepodobal tomu, jak ho známe dnes. Její význam je především ochraňovat své děti, učit je, vzdělávat a připravovat do života. Člověk byl ve srovnání s ostatními velkými živočichy nedokonalým tvorem a jeho mládě se rodilo málo připravené na přežití, že starat se o něj v úzkém intimním společenství muže a ženy, případně jiných blízkých osob, byla základní podmínka pro jeho přežití. (Matějček, 1994a, s. 15)

V dnešní době se už nepotřebujeme bránit proti dravé zvěři a jiným nepříznivým divoké přírody, ale hrozí nám zcela jiná nebezpečí. Nicméně potřeba ochraňovat dítě, starat se o ně, vychovávat a vzdělávat zůstává nadále, i když v jiném smyslu, potřebou životní. To stejné platí ve vzájemné opoře a pomoci jednoho druhému u těch, komu lidské mládě patří. Obě tyto potřeby jsou tak hluboce zabudovány do lidské psychiky, že se jim nevyhneme a neobejdeme se bez nich. (Matějček, 1994a, s. 15)

1.1 Základní charakteristika rodiny

Pro dítě je rodina místem hlubokých a trvalých citových vztahů. Děti lásku svých rodičů přijímají, ale také ji opětují. Tento citový vztah dává rodičům naději, že je jejich děti neopustí, třebaže jednou z rodiny odejdou a založí si vlastní. I když ve stáří nebudeme potřebovat žádné hmotné zajištění, budeme potřebovat zajištění citové. A právě děti nám dávají jistotu, že budeme mít na koho myslet, s kým sdílet radosti i starosti a kdo nám dá vědomí, že nezůstaneme sami. (Matějček, 1994a, s. 30 - 31)

Téměř ve všech společnostech se můžeme setkat s typem rodiny, kterou sociologie a antropologie označuje jako *nukleární rodinu*. Ta je složena z dospělých manželů a jejich vlastních či adoptivních dětí, kteří společně sdílí jednu domácnost. Ve většině tradičních společností byla nukleární rodina více či méně integrována do širších příbuzenských vztahů. Pokud s rodiči a jejich dětmi sdílí domácnost i další blízcí příbuzní, jedná se o *rozšířenou rodinu*. Její součástí mohou být prarodiče, bratři a sestry se svými manželskými partnery, tety, synovci apod. (Giddens, 1999, s. 156 - 157)

1.1.1 Definice rodiny

Je těžké najít přesnou a vyčerpávající definici rodiny, protože každá vědní disciplína na rodinu pohlíží jinak. A nejen samotná disciplína, ale i její jednotlivé oblasti a přístupy. V následujících řádcích je vybráno několik definic od různých autorů:

J. Langmeier a M. Kňourková (1984, podle Výrost, Slaměník, 1998, s. 304) popisují rodinu jako „institucionalizovanou biosociální skupinu, která je vytvořená ze dvou členů odlišného pohlaví, mezi nimiž neexistují pokrevní pouta, a z jejich dětí.“

Další, poněkud obsáhlejší, definici nabízí J. Odehnal (1984, podle Výrost, Slaměník, 1998, s. 304):

„Rodina je jakýmsi nejuniverzálnějším socializačním činitelem, který poskytuje jedinci identifikační vzory, seznamuje ho s předpokládaným chováním pro mužskou a ženskou roli. Učí jedince reagovat žádoucím způsobem v procesu interakce a umožňuje mu i praktické ověření získaných dovedností v rámci rodiny. Uplatňuje se jako regulátor chování jedince a poskytuje mu společensky žádoucí normy. Pod vlivem rodinného působení se vytváří postoje k personálnímu okolí, sobě samému i společnosti obecně.“

Sociolog Anthony Giddens (1999, s. 552) popisuje rodinu jako „skupinu jedinců spojených pokrevními svazky, manželstvím nebo adopcí, která vytváří ekonomickou jednotku a její dospělí členové zodpovídají za výchovu dětí. Ve všech známých společnostech existuje nějaká forma rodiny, ale charakter rodinných vztahů je velmi variabilní. V moderní společnosti převažuje rodina nukleární, ale známe i řadu typů rozšířené rodiny.“

Podle Dunovského (1999, s. 91 - 92) je možno chápat „rodinu jako malou primární společenskou skupinu, založenou na svazku muže a ženy, na pokrevním vztahu rodičů a dětí či vztahu jej substituujícím (osvojení), na společné domácnosti, jejíž členové plní společensky určené a uznané role vyplývající ze soužití, a na souhrnu funkcí, jež podmiňují existenci tohoto společenství a dávají mu vlastní význam ve vztahu k jedincům i k celé společnosti.“

Další definice mluví o rodině jako o „formě dlouhodobého solidárního soužití osob spojených příbuzenstvím a zahrnující přinejmenším rodiče a děti. Další znaky toho, co je rodina, jsou sociokulturně podmíněny. Patří k nim společné bydlení,

příslušnost ke společné příbuzenské linii, společná produkce a konzumování statků atd. (Jandourek, 2001, s. 206)

Slovník sociální práce (Matoušek, 2003b, s. 187) definuje rodinu následovně:

„V užším, tradičnějším pojetí skupina lidí spojená pouty pokrevního příbuzenství nebo právních svazků (sňatek, adopce). V širším pojetí, jež se začíná rozšiřovat v USA a v některých státech EU, se za rodinu začíná považovat i skupina lidí, která se jako rodina deklaruje na základě vzájemné náklonnosti. V některé fázi svého vývoje obvykle rodina sdílí společnou domácnost. Nukleární rodina je dvougenerační; rozšířená rodina zahrnuje více než dvě generace. Orientační rodina je rodina, do které se člověk narodí. Prokreační rodina je rodina, kterou člověk založí sňatkem nebo tím, že má děti. Rodina je konzervativní instituce.“

1.1.2 Zdravá a funkční rodina

Pro zdravé fungování a stabilitu rodiny jsou důležité jasně vymezené role a schopnost jednotlivců zastupovat se v nich, také zřejmá vedoucí role a respekt její autority ze strany ostatních, jasnost komunikace, způsob vyjadřování konfliktů a účinnost interakce při jejich řešení. Za důležité je považováno, je-li rodina soudržná, samozřejmě s přihlédnutím k autonomii každého jednotlivce. Zdravá rodina umožňuje samostatnost, osobní zodpovědnost, nezávislost myšlení a hodnocení, ale také by měla poskytovat pocit emoční blízkosti, sounáležitosti a vzájemnosti. Důležitá je rovněž rodinná přizpůsobivost – adaptabilita. Fungující rodina je schopna pružně řešit situace, které jí život postaví do cesty, reagovat na ně adekvátně, měnit rodinnou strukturu, vztahy rolí a pravidel. Velmi důležité je vyjádření podpory, zájmu a zaujetí při společných konverzacích. Tento systém rodiny je adaptabilní, ale také stabilní – právě tato stabilita rodiny, ve které vidí jedinec jistotu ve chvílích osobní rozkolísanosti, je velmi důležitou a nenahraditelnou hodnotou. (Výrost, Slaměník, 1998, s. 310)

Pro lepší porozumění poslouží Barnhillova konceptualizace duševního zdraví rodiny, kterou popisuje ve čtyřech rodinných tématech vždy po dvou dimenzích:

„První téma identifikace zahrnuje dimenzi individuace a vzájemnosti. Rodina umožňuje a podporuje růst osobní odpovědnosti, sebevědomí a samostatnosti svých členů, ale zároveň poskytuje emoční pocit blízkosti a sounáležitosti. Druhé téma změny zahrnuje dimenzi pružnosti a stability. Rodina je schopna reagovat přizpůsobivě na různé změny, ale poskytuje svým členům pocit jistoty, neměnnosti. Třetí téma

zpracování informací zahrnuje dimenzi jasné percepce sebe i druhých a jasné komunikace bez zamlžování, zákazu vysvětlování, dvojných vazeb. Čtvrté téma strukturování rolí obsahuje dimenzi vzájemnosti rolí a jasných hranic mezi generacemi. V rodině existuje možnost lehce se zastupovat a doplňovat v rolích v případě potřeby. Rodičovská dyáda je jasně oddělena od ostatních členů rodiny, ačkoli zde tato zástupnost existuje.“ (1988, J. Špitz, podle Výrost, Slaměník, 1998, s. 310 - 311)

Další popis přináší Dunovský (1999, s. 30), který uvádí hlavní rysy zdravé rodiny:

- „Vysoký stupeň soudržnosti a spolupráce v rodině a to mezi všemi členy navzájem.
- Emočně pozitivní vztahy, které umožňují poskytování i přijímání vzájemné sociální opory a z toho plynoucí životní jistotu.
- Otevřenou, upřímnou a srozumitelnou komunikaci mezi členy rodiny.
- Vzájemný respekt všech členů navzájem.
- Proměnlivou dělbu rolí, při které se respektuje zralost i zájmy jednotlivých členů.
- Dynamiku vztahů, která se projevuje v postupných změnách rolí i postojů plynoucích z vývoje dětí. Snižuje se riziko adolescentních krizí a konfliktů, které mnohdy narušují stabilitu rodin.
- Schopnost i dovednost rodiny překonávat zátěžové a konfliktní situace.
- Opora rodiny v širším sociálním zázemí (širší rodina, přátelské vazby s jinými rodinami aj.)“

1.2 Základní etapy ve vývoji rodiny

Na počátku civilizace (asi půl milionu let před naším letopočtem) vznikaly heterosexuální **párové rodiny**, mezi kterými byla silná sexuální vazba doprovázená spoluprací na výchově dětí. To bylo nezbytné pro ochranu dítěte v dlouhém období nedospělosti ve srovnání s ostatními živočišnými druhy. Přibližně 8000 let před naším letopočtem se začaly utvářet **složitě příbuzenské systémy v kmenových společnostech**, které měly složitá pravidla ekonomických a snubních výměn uvnitř i mezi příbuzenskými velkorodinami. Asi 3000 let před naším letopočtem v Mezopotámii a Egyptě a asi 600 let před n. l. v Řecku a Číně se vynořují první **nepříbuzenské systémy sociální organizace**. Vznikají první státy jako sociální organizace nad rodinnými sítěmi. Upadají kmenové rodové systémy a jsou nahrazovány

patrimoniálními domácnostmi, kterým vládou muži, kteří rozhodují o majetku domácnosti, do níž patří i služebnictvo a všichni v domě. Sedmnácté a osmnácté století v západní Evropě a Severní Americe se vyznačuje vzestupem byrokratického státu a kapitalistické ekonomiky. **Rodina je více privátní** a domácnost přestává být zároveň místem zaměstnání. Moc patriarchální hlavy domácnosti už není tak výrazná. Klasickým typem je nukleární rodina, kdy muž ekonomicky a sociálně zabezpečuje rodinu a manželka se stará o domácnost. Ve druhé polovině dvacátého století se v bohatých průmyslových společnostech **zrovnoprávnila pozice ženy a muže** při vyjednávání o vztahu a rodině. Vzrostla rozvodovost a opakovaná manželství. Utvářely se změny v mužské a ženské sociální roli, rozšířila se všeobecná zaměstnanost žen. Častým jevem jsou nesezdaná soužití a objevují se „singles“ jako významná sociální skupina a rodinný stav. (Collins, 1985, podle Možný, 2008, s. 17)

1.3 Charakteristika rodiny v kontextu současnosti

Na začátek je dobré si přiblížit, jak se česká rodina vyvíjela. Základní charakteristiky tradiční, moderní a postmoderní rodiny velice přehledně shrnul Možný (2008, s. 23):

	Tradiční	Moderní	Postmoderní
Struktura	široká, vícegenerační	nukleární, manželská	variabilní, individualizovaná
Základní kapitál	ekonomický	ekonomický, sociální, kulturní	sociální, kulturní
Legitimizace	sex, děti	děti	nelegitimizuje
Role	komplementární, hierarchizované	segregované, komplementární	individualizované
Funkce	univerzální	pečovatelské, statusotvorné, citové	citové
Autorita	otec	otec - matka, funkčně segregované	individualizovaná, slabá
Reprezentace diskurzu	náboženská, církevní	občanská	masmediální
Mezigenerační přenos	patrilinéární, autoritativní	demokratický, smíšený	slabý

Tabulka: Základní charakteristiky tradiční, moderní a postmoderní rodiny

Slovník sociální práce stručně a výstižně charakterizuje změny rodiny v posledních letech:

„Ve vyspělých zemích západního světa se v rodinném chování od šedesátých let 20. století projevují následující trendy: klesá počet dětí v rodině, roste věk uzavření prvního sňatku, roste počet rozvodů vzhledem k počtu sňatků a počet nesezdaných soužití, roste počet matek vychovávajících dítě bez manžela i počet rodin dobrovolně bezdětných, roste počet lidí žijících v dalších netradičních formách rodiny. Tyto změny jsou důsledkem společenského klimatu, v němž mají vysokou hodnotu individuální svoboda a nejvýhodnější uplatnění na trhu práce.“ (Matoušek, 2003b, s. 187)

Výrost a Slaměnik (1998, s. 305 - 309) uvádí výčet charakteristických znaků současné české rodiny:

- Zaměřenost na zájem jednotlivce,
- chybí očekávání trvalosti vztahu,
- odsouvání rodičovství na pozdější dobu,
- intimní vztah bez vazby na možné důsledky (narození dítěte),
- předmanželská zkušenost v oblasti sexu,
- stírání specifčnosti mužské a ženské role,
- omezování kontaktů mezi partnery, dětmi i rodiči,
- výchovné působení rodičů je nahrazováno institucemi,
- akceptace dvoukariérové rodiny (péče o dítě pak následně předána někomu jinému - prarodiči, profesionálnímu pečovateli, apod.),
- činnosti dříve zajišťované rodinou zajišťuje společnost,
- kontakty udržovány jen mezi dvěma generacemi (dětmi a rodiči),
- odklon od typické rodinné koalice (dominantní otec, submisivnější matka),
- nízká stabilita české rodiny ve srovnání s Evropou,
- zvyšování průměrného věku partnerů při uzavírání manželství,
- snížení porodnosti,
- růst významu antikoncepce,
- celospolečenská tolerance vůči rozvodům,

- důraz na materiální hodnoty,
- vysoká zaměstnanost a vzdělanost českých žen.

Matoušek (2003a, s. 41) říká, že „současná česká rodina je rodinou zaměstnané ženy.“ Dále pokračuje s charakterizací mužské a ženské role v české společnosti a popisuje jejich očekávání vůči sobě navzájem. Zaměstnání ženy je pro většinu rodin ekonomickou nutností, protože jen málo rodin dnes vyjde jenom s jedním platem. Žena často bývá přetížena souběžnými požadavky práce a starostí o domácnost. Je v rodině častěji nespokojena než muž a proto je to právě ona, kdo mnohdy dává podnět pro rozvod. Muž je v práci více angažován, je mu svěřována větší odpovědnost, proto má i v průměru více podřízených a je za svou práci lépe finančně ohodnocen. Proto bývá v práci spokojenější a očekává od ženy, že bude sdílet jeho pracovní nadšení a podporovat ho. Žena zase čeká od muže, kromě pomoci v domácnosti a hmotného zajištění rodiny, i citovou shodu a vztahové porozumění. (Matoušek, 2003a, s. 41)

V další stati se pojednává o takzvané *krizi rodiny*. Důkazem je celá řada demografických ukazatelů, jako je vysoká rozvodovost, nejčastěji se závislými dětmi, zvyšující se počty dětí narozených mimo manželství, neúplných rodin, rodin družských (nesezdaných). Také se zvyšuje počet týraných, zneužívaných a zanedbávaných dětí, především ve vlastní rodině, zvyšuje se sebevražednost dětí a mladistvých, jejich kriminalita, narůstá agresivita a jiné společensky nežádoucí jevy. Typickým znakem je také špatná ekonomická situace mladých rodin a vysoká nezaměstnanost. Přes všechny tyto skutečnosti se Dunovský domnívá, že se nejedná o krizi rodiny, ale pouze o její adaptační proces. Svědčí o tom vysoká odolnost rodiny proti všestrannému útoku na ni, který vedl minulý režim, zvláště na svém počátku. Přes to všechno ji ve svém důsledku nakonec zpevnil, především „útekem“ do její intimity a posilováním její soudržnosti a obrany proti nejrůznějším vnějším vlivům. Autor je optimistický k budoucímu vývoji rodiny, a to i přesto, že se budou vyskytovat různé formy rodinného společenství. Tvrdí, že se dětem nejlépe daří v rodině a že bez dětí není života. (Dunovský, 1999, s. 97 - 98)

1.4 Funkce rodiny

Jandourek (2001, s. 206) uvádí, že „funkcemi rodiny jsou reprodukce lidského rodu a výchova potomstva. Mnohé funkce od počátku novověku rodina postupně předává státním a dalším institucím, což vede k určité krizi rodiny, patrné např. na

vysoké míře rozvodovosti. I nadále však rodina zůstává důležitým prostředím socializace, intimity a sociální podpory.“

Podobně funkce rodiny popisuje i Matoušek (2003b, s. 187): „Hlavními soudobými funkcemi rodiny jsou výchova dětí a emocionální podpora. Přesto během novověku řadu svých funkcí (výkon práva, vzdělávání dětí, ekonomické zajišťování členů rodiny v průběhu celého života) předala státu a stala se sama na státu závislejší.“

Autoři J. Výrost a I. Slaměník (1998, s. 325 – 327) uvádí čtyři základní funkce rodiny – reprodukční, materiální, výchovnou a emocionální:

Reprodukční funkce je jeden z nejobvyklejších a nejpřirozenějších důvodů, proč lidé zakládali a stále zakládají rodiny. Nicméně však rodina ztrácí svou nezastupitelnou roli v procesu reprodukce kvůli rozvoji genetiky a celého technického rozvoje v oblasti medicíny. Také ubývá na významu jako mezistruktura mezi jedincem a společností, protože je společnost schopna se o jedince postarat přímo a poskytuje mu mnoho alternativ soužití a reprodukčního procesu (adoptivní či pěstounští rodiče, bezdětní manželé, ženy vychovávající dítě samy, homosexuální nebo lesbické dvojice apod.). V posledních letech se čím dál méně pohlíží na rodinu jako na strukturu pro zachování lidského rodu, zajištění potřeb dítěte a jeho zdravý vývoj. Místo toho je více vnímána jako sociální struktura, ve které se naplňují potřeby jejích členů – dětí i dospělých – rovnoprávně. Nežádka vznikají spory, či práva mají být upřednostňována v rámci rodinné terapie či rozvodových pří.

Materiální funkce měla větší význam spíše v minulosti. Především v dobách, kdy byla rodina samostatně hospodařící jednotka, kde měl každý své povinnosti. Slabší členové rodiny a děti byli odkázáni na materiální pomoc ostatních produktivních členů. V případě nefunkčnosti materiálního zabezpečení rodiny poskytuje stát poměrně dobře rozpracovaný systém dávek a podpor, takže i v této oblasti je rodina zastupitelná společností jako celkem.

Výchovná funkce – rodina je prostředím, které pomáhá dítěti zorientovat se v okolním světě a poskytuje mu vše potřebné pro zařazení do společnosti. V rámci rodinné interakce nejde jenom o výchovu dětí, jednotliví členové na sebe vzájemně působí a formují se jak bezprostředně, tak i dlouhodobě. Jak se naučíme určitým vzorcům řešení situací v původní rodině, aplikujeme stejné způsoby i v rodině prokreační, tedy v rodině, kterou založíme. Rodina také působí jako regulátor

nežádoucího či patologického jednání. U jedinců bez rodinného zázemí je obvykle registrováno okolím mnohem později a neobjevuje se tak velká snaha toto chování léčit nebo měnit. V rodině se vytváří naše hodnotové orientace, formuje identita vlastního Já a koncepce celého života.

Emocionální funkce je nezastupitelná, určuje význam rodiny, která stále tvoří nutný mezičlánek mezi společností jako celkem a jedincem. Rodina poskytuje svým členům zázemí, bezvýhradné přijímání, podporu a pomoc, klid a pohodu, sdílení zážitků, společnou historii, společné rituály, důvěrnost, společnou perspektivu a plány, vztah sebe k něčemu trvalému, jistému. Platí to i naopak, v dysfunkční rodině je to právě oblast emoční, která je nejvíce postižena. Na otázky po smyslu života a vlastní existence dává odpovědi nejčastěji rodina nebo zájmové skupiny. Emocionální funkce také hraje důležitou roli při volbě partnera a uzavírání manželství. Volba partnera je ve většině případů (v české společnosti) založená na svobodné volbě, vycházející především z emocionální roviny.

1.5 Význam rodiny pro dítě

Dítě potřebuje vyrůstat v stálém, citově příznivém, vřelém a přijímajícím prostředí, má-li se správně vyvíjet ve zdravou a společností užitečnou osobu. Za své rodiče považuje ty, kdo se k němu mateřsky a otcovsky chovají a není pro něj důležité, zda se jedná o biologické rodiče, či „nepravé“ (adoptivní, pěstouni, opatrovníci,...). Pro dítě, stejně tak jako pro všechny lidi, je nejdůležitější potřeba bezpečí a životní jistoty. Podle úrovně jistoty, se kterou má zkušenost ze svého rodinného prostředí, si vytváří svou jistotu, tedy sebe-jistotu – sebe-vědomí. (Matějček, 1994a, s. 16)

Rodina má velký význam pro vývoj osobnosti v oblasti tělesné, duševní i sociální. Dítě si vytváří názory na svět a společnost podle toho, jak mu jsou interpretovány a s jakými postoji se v rodině setkává. Osvojuje si základní návyky, dovednosti a vzorce chování, které později používá v dalších interpersonálních vztazích. Rodina by měla uspokojit biologické potřeby dítěte, mezi něž řadíme výživu, dostatek tepla, čistotu, atd., stejně tak jako potřeby psychosociální – potřeba lásky, bezpečí, jistoty, akceptace, mít dostatek podnětů pro rozvoj, vědomí identity a otevřené budoucnosti. Důležité životní zkušenosti pro další vývoj získává dítě nejen přímo, tj. prostřednictvím výchovy, ale i nepřímo ze situace, do které se rodí a v jakém prostředí se vyvíjí. (Zelená, Klégrová, 2006, s. 7)

Matějček (1994a, s. 25 - 26) popisuje pět základních duševních potřeb dítěte:

Jako první uvádí *potřebu náležitého přísunu podnětů zvenčí*. Aby se centrální nervový systém dítěte mohl naladit na správný výkon, musí mít dostatek podnětů ve svém okolí. Ty mu zprostředkují jeho smysly a ono je od narození uzpůsobeno k tomu, aby je přijímalo a zpracovávalo. Už dávno neplatí, že se má dítě nechat v klidu a čekat, až se samo projeví a naznačí zájem o nějakou činnost. S dítětem si povídáme, hraje si s ním a dovádíme, snažíme se na něj působit různými podněty, i když s námi ještě nemluví a neodpovídá nám.

Druhá je *potřeba „smysluplného světa“*. Aby se z podnětů staly poznatky a zkušenosti, musí v nich být nějaký řád a smysl. Když se dítě učí první slova a gesta, my z toho máme radost a povzbuzujeme ho, aby to opakovalo a napomáháme uvádění „smyslu do dění světa“. Dítě se tak učí pro radost naši i svou. Stejně se pak učí i další věci, jako čištění zubů, mytí rukou, různé úkoly později ve škole – až z toho vznikne záliba v učení vůbec.

V pořadí třetí je *potřeba životní jistoty*. Ta se nejvíce naplňuje ve vztazích s lidmi, kteří jsou kolem a kteří k nám patří. Rodina by nám měla dávat pocit zázemí, pocit, že někam patříme a jsme členy nějaké skupiny. Když tato jistota chybí, dítě cítí úzkost, kterou si pak kompenzuje nějakým společensky nežádoucím způsobem. Nejčastěji se projevuje agresivním chováním vůči slabším.

Jako čtvrtá je uvedena *potřeba vlastní společenské hodnoty*. Každý člověk potřebuje být od okolí uznáván, oceňován a přijímán. Vědomí této hodnoty bývá označováno jako „identita“, čili vědomí vlastního já, neboli sebe-vědomí. To by se mělo v každém zdravě utvářet, protože jenom ten, kdo má dost jistoty sám v sobě, může být oporou někomu jinému.

Poslední a pátá je *potřeba „otevřené budoucnosti“*, nebo také životní perspektivy. Uspokojení této potřeby nám umožňuje žít v čase, od minulosti do budoucnosti, na něco se těšit, pro něco žít, o něco se snažit. Typické pro děti v dětských domovech je, že se nemají na co těšit, nemají snahu něčeho dosáhnout. Teprve když se pak dostanou do rodiny nebo např. do SOS vesničky, objevují s nadšením pojem budoucnost. Že když v létě zavaří ovoce do sklenic, budou ho mít na zimu, nebo když si ušetří nějaké peníze, můžou si později něco koupit atd.

1.6 Dysfunkce v rodině

Žádná rodina se neobejde bez jistých rodinných vazeb, ať už dobrých nebo špatných. Rodinné vazby hrají důležitou roli v osobnostním vývoji jedince. Velice důležitá je kvalita vazeb mezi matkou a dítětem, otcem dítěte a dalšími členy rodiny. Když mají dítě a pečující osoba dobrou vazbu, dochází mezi nimi k interakci a k jejich následnému sladění. Matka hned po porodu zrcadlí chování dítěte a dítě následně také zrcadlí matčino chování. Problém však přichází tehdy, když rodič nedokáže reagovat na potřeby dítěte, především na potřebu jistoty a bezpečí. Pak se stane, že si takto strádající dítě vytvoří „šablonu“ špatného chování svého rodiče a začne se podle toho chovat k dalším lidem. (Rousová, 2010, s. 14)

1.6.1 Pojem „dysfunkce“

Pro lepší porozumění a orientaci v termínu dysfunkce v rodině je důležité nejprve zmínit, co znamená pojem dysfunkce. Sociologický slovník popisuje definici slova dysfunkce ve dvou významech. Jednak to může znamenat narušení, sníženou funkci, vadu či postižení. Druhý význam pojem popisuje jako „takový důsledek lidského vědomého jednání, který negativně zasahuje celek společnosti (a její jednotlivé organizace, instituce), její adaptační schopnost, integraci, uskutečňování cílů, zachování struktur. Dysfunkce je všechno, co je za určitého stavu struktur škodlivé pro další existenci společnosti.“ (Jandourek, 2001, s. 67) Tento pojem zavedl R. K. Merton, který dysfunkci popisuje jako nezamýšlený důsledek nějaké činnosti. Slovník také uvádí, že co pro jeden subsystém může představovat dysfunkci, pro jiný subsystém to může být eufunkce, tedy něco, co má pozitivní účinky na společnost. Jako příklad je zde uvedena výroba automobilů – přírodě vůbec neprospívá, ale pro výrobce i spotřebitele má pozitivní dopad. (Jandourek 2001, s. 67)

1.6.2 Definice dysfunkční rodiny

Po vysvětlení pojmu dysfunkce se dostáváme k definici dysfunkční rodiny. Tato definice je dosud velmi nepřesná, můžeme ji najít pod různými pojmy, jako narušená či rozvrácená rodina, neúplná rodina, nefunkční rodina, hostilní rodina, nepřizpůsobená, asociální apod. Tyto pojmy se v něčem shodují a jinde se zase mýlí. Dunovský ji popisuje následovně:

„Poruchou rodiny rozumíme takovou situaci, kdy rodina v různé míře neplní základní požadavky a úkoly dané společenskou normou a vyjádřené v očekávání na

přiměřené začlenění jejích členů do společnosti (zde především dětí). V obecném pojetí můžeme poruchu rodiny také vyjádřit jako selhání některého člena nebo členů rodiny, jež se projevuje v nedostatečném plnění některých nebo všech základních rodinných funkcí.“ (Dunovský, 1999, s. 101)

1.6.3 Členění rodinných dysfunkcí

Dysfunkce v rodině jsou závažné právě důležitostí, kterou má rodina ve vývoji dítěte a péči o ně. Příčin může být velké množství a jsou vázány na základní funkce rodiny. Nejvýznamnější z nich je porucha funkce výchovné (viz. kapitola 1.3 Funkce rodiny), na níž je založena následující klasifikace, se kterou přichází Dunovský (1999, s. 104 - 105).

1.6.3.1 Rodiče se o dítě nemohou starat

Důvody, proč se rodiče nemohou postarat o své dítě, mohou být způsobeny nepříznivými přírodními podmínkami a situacemi nebo poruchami fungování celé společnosti (válka, bída, hladomor). Více pravděpodobné je však hledat příčinu v narušení celého rodinného systému (nemoc, úmrtí, invalidita apod.). Další příčiny mohou být v samotném problému života rodičů a jejich možnosti (nebo spíše nemožnosti) pečovat o děti. Příčinou může být také nepříznivý zdravotní stav dítěte, kvůli kterému není schopno žít doma. Všechny tyto případy mají společný zájem ze strany rodičů se o dítě starat, pouze jim to není umožněno.

1.6.3.2 Rodiče se neumějí či nedovedou starat o dítě

Jestliže se rodiče neumějí či nedovedou starat o dítě, budou důvody především v rodinném systému nebo v jedincích samých. Rodiče nejsou schopni zabezpečit dětem patřičný vývoj a uspokojit jejich základní potřeby. Důvodem může být nezralost rodičů nebo neschopnost se vyrovnat s mimořádnými situacemi, jako je mimomanželské narození dítěte, handicapované dítě, dítě přijaté do náhradní rodinné péče atd. Zvláštním problémem, který je možno sem zařadit, je narušená stabilita rodiny z důvodu rozvádějících se nebo rozvedených rodičů. Stále častěji se spor o dítě přesouvá do roviny, kdy se rodiče odmítají starat o děti nebo jim dokonce začnou ubližovat a používat je jako nástroje pro svou nenávist a odpor vůči druhému rodiči. Rovněž může dojít k situaci, kdy se jeden z rodičů není schopen postarat o dítě, protože mu druhý rodič, který má dítě ve své péči, brání ve styku s ním.

1.6.3.3 Rodiče se nechtějí starat o dítě

V tomto případě budeme hledat příčiny v nejrůznějších poruchách osobnosti rodičů, které mají za následek neplnění rodičovské povinnosti. Rodiče o dítě nemají zájem, někdy k němu dokonce zaujímají nenávistný postoj. Dětem není poskytována řádná péče a v některých případech je rodiče dokonce opustí. V hierarchii svého hodnotového systému upřednostňují rodiče jiné hodnoty než jsou děti. Jedná o sociálně osiřelé děti a děti bezprostředně ohrožené vlastním rodinným prostředím. Výsledkem je žádná nebo škodlivá péče o dítě, kterou je možno označit jako zanedbávání dítěte v oblasti somatické i psychické. Jedná se o syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte (syndrom CAN).

1.6.3.4 Rodiče dítě týrají a zneužívají

Dalším typem rodinné dysfunkce je vědomé ubližování, týrání a zneužívání dětí vlastními rodiči. Ti zaujímají k dětem hostilní, nepřátelský vztah, který je charakteristický různými projevy násilí a dalšími škodlivými praktikami včetně sexuálního zneužívání. Podobné zacházení může zapříčinit až smrt dítěte. Zmíněný syndrom CAN se však objevuje i mimo rodinu, přicházejí ze širšího společenského prostředí.

1.6.3.5 Rodiče se o dítě nadměrně starají

Opakem právě uvedené velmi závažné dysfunkce rodiny je nadměrná péče o dítě a zájem o ně. V současné době, kdy klesá počet dětí v rodině, zvyšuje se věk rodičů, prarodiče často hrají významnou roli v péči o dítě a zvyšují se nároky kladené na dítě, je dítěti věnována větší pozornost, než je zapotřebí. To má za následek rozmazlování dítěte, jeho nepřipravenost na samostatný život, nerespektování druhých apod.

2 Úloha rodinné výchovy ve vývoji dítěte

Lidé pečují o své potomky. Nedílnou součástí této péče je i výchova, která je spojena s péčí o uchování vlastní společnosti a její kultury. To, co během výchovy vykonávají či opomíjejí rodiče, učitelé a jiní vychovatelé, nemá vliv jen na děti a mladistvé, na něž je výchova směřována. Nepřímo jsou ovlivněny i skupiny, jichž jsou děti součástí, stejně tak, jako jejich budoucnost. Proto není výchova pouze soukromou záležitostí rodičů, ale týká se celé společnosti. (Brezinka, 1996, s. 13)

Na dítě působí za jistým účelem nejen rodiče, učitelé a výchovné instituce, ale také sportovní oddíly, mládežnické organizace, některé publikace, masmédiá aj., takže rozlišování „záměrných“ a „živelných“ vlivů sociálního prostředí je relativní. Navíc výchova není jen jednostranné působení na dítě, ale vychovávaní působí i na své vychovatele. V průběhu výchovy probíhá vzájemná interakce a komunikace mezi vychovávajícími a vychovávanými a tím se vyvíjí osobnost obojích. Za příznivých podmínek se rozvíjí, za nepříznivých spíše deformuje. Hodně záleží na tom, jak děti vnímají své rodiče a učitele, jak reagují na jejich požadavky a zda sami na sobě pracují a snaží se něčemu naučit a rozvinout své dovednosti. Za příznivé situace výchova přechází v sebevýchovu. Výchova a sebevýchova jsou tedy důležitou součástí vývoje osobnosti. (Čáp, 1996, s. 13 - 14)

2.1 Vymezení pojmu výchova

Různí autoři i učebnice vymezují pojem výchova rozdílně nebo ho ponechávají nejasný. Pro upřesnění tohoto pojmu je navrhováno rozdělení do tří významových koncepcí (K. J. Klauner, 1981, podle Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 262):

1. *Normativní vymezení:* Vychovatel působí na vychovávaného s cílem dosáhnout konkrétního pozitivního cíle (normy) ve vývoji jeho osobnosti. Přitom se předpokládá jistý hodnotový žebříček vychovatele.
2. *Preskriptivní pojetí:* Pojednává o prostředcích (metodách), které napomáhají dosažení stanovených cílů (příčemž tyto cíle nespádají do oblasti vlastní vědy o výchově a jsou více určovány morálkou společnosti, rodiny, školy apod.)
3. *Deskriptivní pojetí:* Zkoumají se všechny známé postupy využívané vychovateli, ať už vedou k žádoucím či nežádoucím výsledkům. Cílem tedy není hodnocení, ale popis. Zároveň se sleduje, zda lze z dítěte vychovat člověka agresivního, panovačného, sobeckého, apod.

Jsou navrhovány různé definice pojmu výchova. Psychologický slovník vymezuje výchovu jako „záměrné, více či méně systematické rozvíjení citových a rozumových schopností člověka, utváření jeho postojů, způsobů chování, v souladu s cíli dané skupiny a kultury.“ (Hartl, Hartlová, 2010, s. 670)

S další definicí přichází Čáp, který definuje výchovu jako „záměrné a k určitému cíli směřující působení dospělých na děti s použitím určitých výchovných prostředků a metod (např. přesvědčování, odměny a tresty). Takto chápaná výchova tedy patří mezi vnější podmínky, které formují, determinují vývoj osobnosti, vedle vlivu ostatních podmínek, zejména dědičnosti a nahodilých vlivů prostředí společenského a přírodního.“ (Čáp, 1996, s. 13)

Podle Brezinky je výchova „pokus o ovlivnění, jímž chceme dosáhnout zlepšení, zdokonalení či zhodnocení osobnosti vychovávaného.“ (Brezinka, 1996, s. 13)

Pelikán uvádí, že je výchova „cílevědomým a záměrným vytvářením a ovlivňováním podmínek umožňujících optimální rozvoj každého jedince v souladu s individuálními dispozicemi a stimulujícími jeho vlastní snahu stát se autentickou, vnitřně integrovanou a socializovanou osobností.“ (Pelikán, 1995, s. 36)

2.2 Dělení výchovy z hlediska působení na dítě

V praxi se výchova rozděluje na *záměrnou* (intenční) a *spontánní* (bezděčnou, funkční) (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 262 - 263):

1. Při **záměrné** výchově působí vychovatel na vychovávaného s určitým výchovným cílem, k němuž se snaží vychovávaného dovést. Používá k tomu různé výchovné prostředky, které považuje za nejvhodnější – odměny a tresty, poučení, vysvětlení, předvedení na určitém vzoru atd. Záměrná výchova je také základ pro práci učitele ve škole či školce. Cíle výchovy a vzdělávání jsou pevně stanoveny v osnovách a doporučené postupy jsou navrženy v metodickém příručkách. Bez záměrné výchovy se neobejdeme ani v rodinách, zde však nejsou cíle a prostředky striktně vymezeny a dodržovány. Dítě by mělo být vedeno k sebeobsluze při jídle, oblékání, mělo by mít hygienické návyky, naučit se přiměřenému chování doma i ve společnosti, nedělat nebezpečné věci, umět pozdravit atd. Rodiče všeobecně vědí, jak těchto cílů dosáhnout, částečně i ze svých zkušeností z dětství, kdy sami byli v roli vychovávaných. Inspiraci mohou brát z různých přednášek a publikací, které se dnes nabízejí, ale i ty zastávají různé názory a řídí se odlišnými přístupy, a tak do výchovy rodičů často vnášejí

nejistotu a rozkolísanost. V současné době je to patrnější, když už rodiče nežijí vícegeneračně, a tak nemohou získávat cenné rady a pomoc od zkušenějších prarodičů. Na druhou stranu zase tam, kde žije více generací pohromadě, bývají mezi rodiči a prarodiči neshody ohledně výchovy, protože jsou již ovlivňováni jiným hodnotovým systémem.

2. Výchova však může působit i **bezděčně (spontánně)**, jako každé působení jednoho člověka (či vnějšího prostředí) na druhého, při němž dochází k určité změně jeho osobnosti. Cíle a prostředky výchovy většinou nebývají vymezeny, nebo jen velmi vágně a široce. Pak může místo příkazu a zákazu sloužit jako vzor chování dospělých a vůbec celé dění v rodině i mimo ni. S ohledem na tuto skutečnost se dá říct, že jsou ovlivněni nejenom děti rodiči, ale i rodiče dětmi, což dále rozvíjí jejich osobnosti. Výchova se pak dá definovat jako „proces vzájemného působení (interakce) toho, kdo něčemu učí, a toho, kdo se tím sám učí“ (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 263). Toto pojetí výchovy se může jevit jako velmi široké, ale mělo by se vzít v potaz, že osobnost dítěte se mnohem více utváří tím, že napodobuje chování dospělých a přebírá jejich hodnoty než tím, že dostává nějaké příkazy nebo záměrným učením rodičů. Proto je přinejmenším pochybné, když nějací rodiče prohlašují, že nemohou správně vychovávat děti, když nemají odborné pedagogické vzdělání. Výchova v rodině by neměla být nějakým řízeným vychováváním, ale radostným soužitím všech jejích členů.

Každý rodič si volí vlastní výchovné cíle podle vlastních hodnot, ale také podle individuálních předpokladů dítěte. Svůj hodnotový systém si rodiče přinášejí z rodin, odkud pocházejí a doplňují ho svými životními zkušenostmi. Může nastat situace, kdy hodnotový systém rodiny je zcela jiný, než hodnoty uznávané společností. K tomu nejčastěji dochází u rodin s nízkou sociokulturní úrovní a rodin dysfunkčních. Jsou však i případy, kdy normálně fungující stabilizovaná rodina vyznává odlišné životní hodnoty. K tomu dojde v případě rozdílných hodnot obou rodičů a dítě je potom vystaveno různým požadavkům ze strany rodičů. Důležitým předpokladem ke splnění stanoveného výchovného cíle je rozumová, citová a sociální vyspělost dítěte, ale také jeho schopnosti, dovednosti, vědomosti a v neposlední řadě i jeho individuální předpoklady. Vždy je třeba brát v úvahu zralost a individualitu dítěte. Není možné, aby rodiče učili své dítě nějakým dovednostem zcela neúměrným jeho rozumovým schopnostem, protože každé dítě (i v téže rodině) je jiné. (Koucký, 2008, s. 25)

2.3 Výchovné styly

Každý člověk prochází v průběhu života různými stádii vývoje a zrovna tak výchova dítěte v rodině není stálá a pořád se mění. Styl výchovy je ovlivňován různými faktory, především stupněm vývoje samotného dítěte, jeho genetickou výbavou a prostředím, ve kterém se pohybuje. Dalším faktorem je fáze, ve které se nacházejí rodiče, jejich předchozí zkušenosti, jejich charakter, ale také fungování jejich partnerského vztahu. Narození dítěte znamená pro rodiče velkou změnu, do rodiny vstupuje nový faktor, a to samotné dítě. (Reiflová, 2010, s. 57)

Následující charakteristiky výchovných stylů je ukazují v jejich krajnostech. Ve skutečnosti se s nimi setkáváme v ne tak vyhraněných podobách.

Rozlišují se tři základní typy výchovného přístupu k dítěti (Čáp, 1993, s. 332):

1. *Autokratický (autoritativní, dominantní)* – vychovatel je vůči dítěti velmi direktivní, rozkazuje mu, hrozí a trestá, nerespektuje jeho přání a potřeby, nemá pro něj porozumění, determinuje ho svými zkušenostmi a rozhodnutími, nedává mu prostor pro samostatnost a iniciativu.
2. *Liberální (laissez-faire)* – vychovatel není vůči dětem v řídicí pozici, neklade na ně přímé požadavky a pokud nějaký pronese, nekontroluje ho a nepožaduje jeho důsledné splnění.
3. *Sociálně integrační (demokratický)* – vychovatel děti informuje o celkové činnosti skupiny a jejích cílech, nedává tolik příkazů, podporuje iniciativu dětí, moc je netrestá a nezakazuje, skupina diskutuje o společné práci, podskupiny se vytvářejí spontánně, nikoli příkazem, vychovatel podává návrhy a je schopný kompromisu.

Sociálně integrační výchovný styl bývá považován jako nejlepší varianta, protože působí pozitivně na vývoj dítěte, dává přednost vysvětlení před trestem, umožňuje dítěti volnost, ale má i své meze. V praxi platí, že výchovný styl nelze jednoznačně zařadit do jedné či druhé kategorie, protože rodič při výchově někdy musí působit autoritativně, jindy zase liberálně, také bývají velké rozdíly mezi rodiči atp. Velmi důležitá je dostatečná podpora dítěte v oblasti jeho zájmů, koníčků a podobně. Také by se mělo přispívat k všestrannému rozvoji a samostatnosti dítěte a v případě neúspěchu ho nepodceňovat, nezesměšňovat. Dítě by mělo mít pocit bezpečí, lásky a opory. (Koucký, 2008, s. 29)

Bohužel ne každý rodič uplatňuje při výchově dítěte správný výchovný styl (nebo jejich kombinaci). Nevhodný výchovný styl může způsobit negativní chování dítěte. Nevhodné styly rodinné výchovy je možno zařadit do několika typů (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 270):

- *Výchova rozmazlující*: rodiče vyhoví všem přáním dítěte a projevují mu až „opičí“ lásku.
- *Výchova zavrhuující*: rodiče dávají dítěti najevo své city odmítání a nesouhlasu, ať už přímo nebo nepřímo. Navenek to však nepřiznají a své chování zdůvodňují nezbytností kázně.
- *Výchova nadměrně ochraňující*: rodiče se o své dítě až přehnaně bojí a snaží se ho chránit před každým rizikem. Tím mu však brání v postupném získávání dovedností, které právě potřebuje ke zvládnutí rizikových situací.
- *Výchova perfekcionista*: projevuje se přehnanou touhou po dokonalosti a perfektních výkonech doma, ve škole, při sportu, v hudbě, apod. Rodiče na dítě kladou požadavky, který není schopné splnit, ať už vzhledem ke svému věku nebo individuálním vlastnostem.
- *Výchova nedůsledná*: rodič není ve svém jednání s dítětem ustálený a pohybuje se mezi krajní přísností a krajní povolností. Tato nedůslednost však může vyplývat i z odlišného přístupu obou rodičů – matka se dítěte zastává před přísným otcem.
- *Výchova zanedbávající, týrající, zneužívající, deprivující*: dítě je ve vážném ohrožení ze strany rodičů, jejichž jednání je protizákonné.

Další typologii způsobů výchovy přinášejí A. Roe a M. Siegelman (1963, podle Smékal, 2002, s. 419), kteří vytvořili model na základě jádrové osobnostní polarizace vřelosti a chladu:

1. Převažuje-li chlad, chová se rodič zdrženlivě, což se pak vůči dítěti projevuje jako *odmítání* nebo *zanedbávání*.
2. Převažuje-li vřelost, zaujímá rodič akceptující postoje, které se ve způsobech výchovy zkonkrétní jako *povolování* nebo *láska*.
3. Je-li rodič ambivalentní, a jsou-li v jádru jeho osobnosti vřelost i chlad zároveň, soustřeďuje se na dítě citově. Taková orientace může při uplatnění chladu dostat

podobu *vyžadujícího* způsobu výchovy, a naopak při uplatnění vřelosti podobu způsobu *ochraňujícího*.

V reálných interakcích s dítětem se uvedené styly výchovy ještě specifikují. Jsou rodiče, kteří praktikují tělesné nebo symbolické tresty, pořád dětem něco vyčítají, domlouvají jim a nadávají. Potom jsou rodiče, kteří své dítě zase nechávají napospas. Takové dítě více než rodiče vychovává „ulice“, sousedé, starší sourozenci, apod. Někteří rodiče zahrnují dítě neúměrnými dárky, plní každý jeho požadavek a nedokážou mu nic zakázat. Z takových dětí se pak stávají samolibí a sebestřední jedinci, kteří nemají úctu k věcem. (Smékal, 2002, s. 419)

Umění zralé lásky, tj. akceptace, úcta k lidem a sounáležitost založená na opravdové intimitě, je výchovný způsob, který je bohužel spíše výjimečný, ale který zaručuje, že z takto vychovávaného jedince může vyrůst harmonická osobnost. Náročná výchova snižuje dítěti radost ze života a stěžuje vytváření rysů osobnosti, jako je spontaneita, opravdovost a bezprostřednost. Takoví lidé se pak více orientují na výkon a nedokážou se těšit z dosažených výsledků. Příliš ochraňující rodiče své dítě rozmazlují a znesnadňují mu vývoj k samostatnosti a odpovědnosti. (Smékal, 2002, s. 419 - 420)

2.4 Vybrané metody výchovy

Výchovné metody jsou postupy a způsoby, které směřují k nějakému námi vytyčenému cíli ve výchově. Metodami usměřujeme chování a jednání dítěte. Je nutné volit správné metody s přihlédnutím na věk a individualitu dítěte. Neexistuje tedy univerzální návod, jaké metody by měly být využity. Z toho důvodu vznikla celá řada výchovných metod, které je možné využít pro konkrétní oblast výchovy, a které pomáhají vychovateli dosáhnout vytyčeného cíle. (Matějček, 2007, podle Reiflová, s. 60)

2.4.1 Odměna a trest

Při výchově rodič vytváří předpoklady k tomu, aby dítě přijalo určitý zvyk, návyk chování. Je-li chování dítěte posilováno a doprovázeno emocionální reakcí rodiče tak, aby dítě vidělo, že mu způsobilo radost, je zřejmé, že bude dítě toto chování opakovat. Odměna se používá proto, aby dítě mělo zprávu, že si vede dobře. Nepodaří-li se dítěti něco zvládnout hned napoprvé, nemá být okamžitě trestáno. Rodič by měl dát dítěti další šanci, znovu mu to vysvětlit, ukázat nějaký správný způsob, který odpovídá jeho

možnostem. Trest má sloužit jako oprava chyby, které se dítě dopustí, aby nedošlo k zapamatování špatného návyku a chování. Z toho vyplývá, že vychovávají jenom odměny, které posilují žádoucí chování, a že tresty by měly být využívány pouze v případě oprav chyb. Tresty jsou pro děti nepříjemné a většina se jich obává. Strach z trestu zapříčiňuje časté selhávání dítěte a jeho sníženou schopnost se něco naučit. Proto je lepší, když ve výchově převažují odměny jako zdroj posilování žádoucího chování. To samozřejmě nevylučuje tresty jako formu spravedlivého potrestání. Je však třeba si uvědomit, že rodič svým chováním rozhoduje o tom, že vytvoří podmínky pro chování dítěte, a tím tedy i pro možnou odměnu či trest, a je za tento způsob výchovy zodpovědný. (Vaničková, 2004, s. 21 - 22)

2.4.1.1 Odměna

Ocenění a pochvala jsou jednou ze základních psychických potřeb dítěte. Cílem pochvaly je povzbuzení k dalšímu úsilí, ve kterém dítě započalo. (Čačka, 2000, s. 218)

Odměnami nejsou myšleny jenom hmotné věci (hračka, sladkost aj.), ale mnohem častěji odměny sociální (pochvala, uznání, pohlazení, popřípadě umožnění nějaké zajímavé činnosti). Mnozí rodiče dětí s výchovnými problémy namítají, že chování dítěte není takové, aby se dalo chválit nebo nějak odměňovat. Vždy se však dají najít chvíle, kdy dítě udělalo něco užitečného, nebo třeba jenom nezlobilo a hrálo si samo v pokoji, za což by si zasloužilo pochvalu. Někdo v odměnách také vidí podplácení, jako by si tím dítě „kupoval“. Odměny jsou velice užitečné, pokud se s nimi dobře hospodaří. Důsledné odměňování po každém žádoucím chování většinou vede k rychlému vzestupu tohoto chování, naopak nepravidelné odměňování způsobuje pomalejší vzestup, výsledek však může být trvalejší. Odměňování chování, které není nijak zvlášť prospěšné, ale není ani rušivé, může znamenat prodloužení doby, kdy zaujetí dítěte pro jinou věc mu brání v provokativním nebo agresivním jednání. (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 264)

Chválit by se mělo i za to, co ještě nebylo vykonáno („*Jednou se ti to určitě podaří.*“). Rodiče by měli vnuknout dítěti víru, že vše je možné a že má schopnosti na to, aby to dokázalo. Důležitá je také otázka „kdy chválit“. Nejvíce potřebují ocenění děti, které mají nějaký nedostatek, které jsou plaché, úzkostné, mají problémy s navazováním kontaktu, které trpí nějakou ztrátou či neúspěchem, jsou nemocné, ale i všechny ostatní. (Čačka, 2000, s. 218 - 219)

2.4.1.2 Trest

Tresty mohou mít, stejně jako odměny, různé podoby – tresty tělesné, okřiknutí, pohrůžka, zákaz nějaké zajímavé činnosti, ale i ignorování a projevy nezájmu. Tresty mohou působit i pozitivně, když rodiče ví, jak je používat. Jako **pozitivní** funkce trestu je možno uvést tyto prokázané následky (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 264 - 266):

- Trest pomáhá dítěti pochopit, co je nesprávné a co by nemělo dělat. Učí se rychleji rozeznávat správné od špatného, když je za správné chování odměněno a za špatné pokáráno.
- Trest pomáhá potlačit nežádoucí chování, a to celkem rychle. To je velice důležité v některých naléhavých situacích, například když chceme zabránit dítěti, aby vběhlo do silnice, nebo aby si spálilo prsty o horká kamna.
- Vynechání trestu může působit jako forma odměny. Děti přijdou na to, že se mohou nepříjemnému podnětu vyhnout při správném chování.

Nemělo by se však trestat příliš, protože tresty mohou mít mnoho **negativních** následků, které však vychovatel nezamýšlel (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 264 - 266):

- Trest může způsobit silné emoční reakce (strach, úzkost) a to je špatné pro jakékoliv učení. Potrestání dítěte za chybu, které se dopustí (např. při domácí přípravě do školy), může navodit emoční stav, který brání přijetí správné reakce. Pokud pak rodič trest v obdobné situaci opakuje, mohou se rozvinout nežádoucí rysy osobnosti – úzkosti, ustrašenosti, neprůbojnosti i celkové neurotizace se somatickými příznaky. Jindy se zas mohou rozvinout projevy vzdorovitosti, popřípadě až antisociální chování.
- Trest může potlačit nežádoucí chování, přesto však dítě nenaučí, co má dělat správně. Jeho účinnost se projeví až s odměňováním dobrého chování.
- Trest může vést dítě k tomu, aby se spíše vyhýbalo odhalení, než aby zanechalo nesprávné činnosti. Například trest za špatnou známku vede ke lhaní, podvodu v žákovské knížce nebo k její „ztrátě“.
- Trest také může dospět k tomu, že se dítě začne vyhýbat trestající osobě. Tím se naruší dobrý vztah dítěte k vychovateli.

- Často opakovaný trest nemá takovou účinnost a rodič si pak neví rady, jak dítě potrestat a začne ještě „přitvrzovat“.
- Trest se někdy může stát i odměnou. Například ve škole je dítě za své neustálé vyrušování napomínáno a tím se mu dostává pozornosti, kterou jinak nemá a po které touží.
- Dítě si může podle svého rozumového vývoje trest vykládat různě – často jako nespravedlnost, kterou si jako negativní zkušenost ukládá někdy i po celý život. To platí zejména v případech, kdy je dítě potrestáno za něco, za co nemůže a nedovede to změnit. Bývá tomu tak například u neklidných dětí s poruchami pozornosti (ADHD), u málo nadaných dětí apod.

Silný tělesný trest, konaný často v afektu, může někdy hraničit s tělesným týráním. Pro upřesnění, co je ještě trest a co už ne, slouží definice, která byla přijata Výborem pro práva dětí OSN a úřadovnou pro týrání dětí SZO. Definice praví, že „tělesný trest je tělesným týráním, dochází-li k potrestání za pomoci předmětu, je-li bití směřováno na citlivé části těla (hlava, břicho, oblast genitálií, plosky a dlaně), nebo také tehdy, zůstávají-li na těle po ranách stopy (modřiny, škrábance apod.)“ (Vaníčková, 2004, s. 33).

Jak je již výše zmíněno, tresty mají i pozitivní dopady. Podle Matějčka (1994b, s. 32 - 36) má trest tři hlavní funkce:

1. *Napravit škodu* – Když dítě něco provede, ať už omylem nebo naschvál, nemůže to rodič jen tak přejít. Dá mu tedy možnost svou chybu napravit. Například uklidí, co rozházelo, spraví, co poškodilo, zaplatí, co zničilo (ovšem pouze pokud je to v jeho možnostech).
2. *Zabránit, aby se nesprávné chování opakovalo* – Pokud bude nežádoucí chování dítěte vždy doprovázeno nepříjemným zážitkem (trestem), příště se takového chování vyvaruje. Dnešní trest podmiňuje rozhodování v budoucnosti. Dítě se tak učí minulou špatnou zkušeností a příště to už neudělá.
3. *Zbavit viníka pocitu viny* – Trest většinou vyvolá pocit odcizení mezi dítětem a vychovatelem. Dítě se cítí provinile za to, co udělalo, a je proto potřeba z něj tento pocit co nejrychleji sejmout. Pro některé děti je mnohem těžší odkládání trestu, než rychlé potrestání. Dítě si však musí být svého přestupku vědomo, jinak se trest stává pouhým aktem násilí.

2.4.2 Výchova vzorem

Výchova vzorem bývá také označována jako *učení pozorováním* nebo *učení nápodobou*. Má velký význam v době socializačního vývoje dítěte. Děti mají potřebu napodobovat chování různých lidí ve svém okolí (tedy především v rodině), dokonce i za předpokladu, že jim nepřinese žádné okamžité uspokojení. Tato tendence je jednak projevem obecné zvědavosti, ale hlavně potřeby pochopení určitých pravidel a řádu světa. Předškolní děti si rády hrají „na něco“, a tím se učí různým variantám chování i pohledu na svět z jiného hlediska, z pozice různých rolí. (Vágnerová, 2002, s. 142)

Učení podle vzoru se převážně využívá ve spontánní výchově, je však možné ho využít i v záměrné výchově, ale často je zcela bezděčné a nechtěné. Některým formám chování se děti učí snadněji (přejímání role vlastního pohlaví, postojům a preferencím, stylu mluvení a oblečení podle vzoru vrstevníků) než jiným (plavat se nenaučíme pouhým pozorováním dobrých plavců). (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 267)

2.4.3 Výchova vysvětlením

Již předškolní dítě se učí z toho, když se mu jednoduchým způsobem vysvětlí, proč se něco má nebo nemá dělat, popřípadě když mu je při odměně či trestu objasněno, proč je rodič odměňuje nebo trestá. Čím je dítě starší, tím je způsob vysvětlení důležitější. Vysvětlení je možno podat dvěma způsoby: a) poučení o tom, jaké má dané chování následky pro druhé lidi, b) poučení o tom, že od staršího dítěte se očekává dospělejší chování – odvolává se tedy na jeho vyspělost a sebeúctu. Při vysvětlování záleží na mnoha faktorech, například jakým způsobem je vysvětlení dítěti podáno a na tom, zda ho podává matka nebo otec. Účinné vysvětlení by mělo vycházet z dané situace a mělo by probíhat spíše ve formě rozhovoru, kdy může dítě klást otázky a jeho mínění je bráno vážně. (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 267 - 268)

2.5 Dopad výchovy na chování dítěte

Mnoho souvislostí s povahou člověka v dospělosti nám napoví, na jakých hodnotách jeho rodina stavěla. Lidé, kteří prožili dětství v **ovzduší „kultu věcí“** a přehnaně lpěli na čistotě a opatrnosti, aby se v bytě nic nepoškodilo, jsou v dospělosti buď přehnaně úzkostní a puntičkáři, nebo naopak rozhazovační a nedbalí k materiálním hodnotám. Rodiny stavějící na **psychosociálních vztazích**, na vzájemnosti a společném trávení volného času jsou později družní, spontánní, často však mají nedostatek distance od druhých. **Duchovní klima** rodiny, kdy se její členové věnují hudbě, poezii, umění,

vykonávají společné modlitby a navštěvují náboženské obřady, pak pozitivně působí na rozvoj etické kultury osobnosti a respektování duchovních hodnot. Pokud jsou tyto cíle uskutečňovány s ohledem na věk dítěte a jeho vnímavost, přispívají k formování zralé optimální osobnosti. (Smékal, 2002, s. 419)

Čáp (1996, s. 177 - 181) uvádí přehled znaků osobnosti dítěte ve vztahu se způsobem rodinné výchovy za použití výzkumu vlastního i jiných autorů – W. Seitz. Výsledky jsou uspořádány podle stylu chování dítěte, podle jeho motivů a jeho sebepojetí a sebehodnocení.

Styl chování 1: *emoční vzrušivost, labilita*. Dítě má nízkou odolnost k zátěži, je úzkostné a prožívá strach ze selhání. K rozvinutí tohoto stylu chování přispívá přísnost rodičů, nedostatek emočního akceptování a úcty k dítěti a také nedůslednost rodičů.

Styl chování 2: *sebeovládání, sebekontrola a naopak jejich nedostatek*. Na tento druh chování dítěte se zaměřují různé formy rodičovské kontroly. „Přímá“ kontrola je charakteristická velkým množstvím zákazů a příkazů, odměnami a současně tresty. „Personální“ kontrola stojí na vytvoření vnitřní instance v dítěti, která znázorňuje úsudek rodičů. Tato kontrola je podporována rozumovým zdůvodněním příkazů a zákazů. „Nepřímá“ kontrola se zakládá na emočně přátelském postoji rodičů k dětem a na atraktivitě rodičovského modelu (např. rodiče jsou společensky uznáváni).

Styl chování 3: *aktivně extravertovaný temperament*. Je doprovázen živým emočním projevem, družností a dobrou náladou. Předpokládá se konstituční podmíněnost, navíc pravděpodobně působí touha po získání sociálního uznání. Rodiče chovají k dítěti láskyplný vztah od raného dětství.

Styl chování 4: *sociální introverze*. Může být také spojena s úzkostí. Rodiče upozorňují dítě, že svět je plný nebezpečí a ohrožení, podporují u něj pesimistický náhled na budoucnost. Bývají velmi přísní a formují u dítěte špatné sebehodnocení.

Motiv 1: *Potřeba agresivního prosazování vlastního já*. Nejvíce je zřetelné při záporném postoji rodičů k dítěti, při jeho agresivním zavrhování, také při agresivním řešení rozporů mezi rodiči a při poskytování agresivního modelu v rodině. Agresivitu dítěte může podporovat i přiřazování „nálepek“ a nepříznivých předpovědí („ty jsi takový..., ty už se nezměníš..., s tebou to špatně dopadne...“).

Motiv 2: *potřeba autonomie, nebo naproti tomu potřeba závislosti*. Záporné postoje rodičů k dítěti zvyšují jeho závislost. Podobné důsledky má i nadměrná

pozornost věnovaná dítěti a odměňování jeho poslušnosti. Také střídání nátlaku s rozmazlováním podporuje závislost. Děti vychovávané k závislosti na rodině se často stávají závislými na mimorodinné autoritě.

Motiv 3: *školní tížádost a výkonová motivace*. Na tento motiv působí zejména konstitučně dané předpoklady pro aktivnost/pasivnost, dále podpora v rodině a radost z řešení úkolů, očekávání rodičů na samostatnost dítěte přiměřeně jeho věku, sociální učení v rodině odměňováním a modelem, připisování úspěchu či neúspěchu dítěte vnitřním nebo vnějším podmínkám, a v neposlední řadě sociokulturní prostředí rodiny.

Motiv 4: *ochota sociálně se angažovat, být kooperativní, jednat altruisticky*. Závisí na rodinné komunikaci, příznivý účinek mají partnerské vztahy a střídání rolí ve vztahu.

Motiv 5: *sklon k závislosti na dospělých*. Jedná se o zvláštní druh přijetí autority, kdy se dítě přizpůsobí autoritě ze strachu, že by mohlo ztratit náklonnost dospělého, nebo se snaží takovou náklonnost získat. Rodiče jsou obvykle přísní a autoritářští, zaujímají k dítěti záporný postoj, který podporuje snahu dítěte přizpůsobit se autoritě a být akceptován. U dívek to platí jenom v případě záporného postoje matky; záporný postoj otce k dceři znesnadňuje dívce převzetí tradiční ženské role (touží spíše po uplatnění v povolání), ale na druhou stranu usnadňuje přizpůsobení se tvrdým podmínkám na začátku školní docházky.

Motiv 6: *mužské a ženské postoje*. Při převzetí sexuální role u dětí záleží na chování otce i matky a na jejich vzájemných vztazích. Také na podpoře nebo naopak omezování sexuální role dítěte. Chlapci ve věku pěti až deseti let přejímají mužské formy chování, pokud k nim má otec kladný emoční vztah a pokud ho vnímají jako významného a silného. U dívek záleží na kladném postoji matky k dceři a na tom, zda matka přijímá sebe jako ženu a je spokojená v ženské roli. Také záleží na mimorodinných vlivech.

Sebehodnocení 1: *obecná úzkost*. Ta se projevuje obavami dítěte z poranění, strachem ze tmy, strachem z nových věcí, ze samoty, zdají se mu úzkostné sny apod. Souvisí se stylem chování 1 (s labilitou) a s příslušnými podmínkami.

Sebehodnocení 2: *přesvědčení o vlastních názorech, rozhodnutích a plánech*. Jedinec očekává uznání od okolí. Je spokojen sám se sebou, věří v realizaci svých

plánů. Rodiče ho netrestali za neúspěch, podmínkou dítěte pro tento typ sebehodnocení je tedy akceptující a empatický rodič.

Sebehodnocení 3: *impulzivita a bezstarostnost – naproti tomu uvážlivost.* Impulzivní děti mají přísné rodiče se záporným postojem k dítěti (někdy může být právě impulzivnost dítěte příčina takového postoje rodičů). Rodiče podporují bezstarostnost dítěte svojí liberalitou a tolerují dítěti prudké projevy afektů, popřípadě kombinace liberálnosti s vysokými požadavky na dítě (řízení je rozporné).

Sebehodnocení 4: *vysoké a naproti tomu nízké sebehodnocení.* Nízké sebehodnocení závisí na tom, že se rodič snaží dominovat nebo pečovat (převážně silné řízení v rodinné výchově). Dále to závisí na tom, když rodiče neberou dítě vážně, děti se nepodílí na plánování rodinných programů apod. (nedostatek kladného emočního vztahu k dítěti). Tyto vztahy jsou těsnější u chlapců než u dívek.

3 Sociální práce s dětmi s problémovou výchovou

V současné době se u představitelů dětí a mládeže v rodinách, ve školách a na veřejnosti stále častěji setkáváme s projevy nežádoucího chování, jako je drzost, vzdor, neochota, vulgarita, agrese, lhaní, podvádění, krádeže, ponižování druhých atd. Tyto jevy znesnadňují dosažení vzájemného porozumění, tolerance a spolupráce mezi dětmi, mládeží a dospělými. Velkým problémem je také nevhodné chování dětí k rodičům, se kterým se můžeme dennodenně setkat, a stává se tak doprovodným jevem současného společenského života. Setkáváme se s ním v nákupních centrech, v ordinacích, restauracích, kinech, v prostředcích hromadné dopravy, atd., kdy děti opakovaně neuposlechnou příkazy a zákazy rodičů a vynucují si nátlakem prosazení svých přání, vyrušují, jsou vulgární apod. Z projevů tohoto chování na veřejnosti vůči rodičům lze usoudit, že obdobný stav panuje také v soukromém životě mnohých rodin. (Navrátil, Mattioli, 2011, s. 9)

Takzvaná *riziková mládež* se jako vážný sociální problém začala objevovat až v novověku. Na tomto fenoménu se podílejí různé společenské změny probíhající v západních zemích v posledních dvou stoletích. Systémy sociální kontroly (vliv církve, vliv „vrchnosti“, vliv širší rodiny, vliv sousedů), které na naši společnost dříve působily, ztrácejí svůj vliv. Rodina je dnes zakládána především kvůli emočnímu uspokojování dospělých, není tak stabilní a mnoho dětí vyrůstá v rodině s jedním rodičem, který na výchovu často nestačí. Zážitek z rozvodu rodičů se podepisuje na dětech na dlouhou dobu a vede k těžkostem v psychologickém a sociálním fungování. Děti, které nemají oporu ve svých biologických rodičích, jsou takzvanými sociálními sirotky. Mnozí z nich jsou vychováni v ústavních zařízeních, kde na ně působí deprivací vlivy, které mohou vést k sociálnímu selhání. (Matoušek, Kodymová, Koláčková, 2010, s. 267)

Existuje velká řada institucí, které se zabývají sociální prací s dětmi a mládeží. Jejich výčet bude uveden níže. Nejprve je ale třeba si vymezit pojem sociální práce.

3.1 Vymezení sociální práce

Neexistuje jedna definice sociální práce. Pojem sociální je vnímán jako: lidský, společenský, nerovnost v životních podmínkách ale i v kontextu s nouzí (krizí). Pojem práce evokuje činnost. (Hroncová, Hudecová, Matulayová, 2001, s. 168) V české sociální práci převládá definice založená na sociálním fungování, kterou zpopularizoval Navrátil (2000, podle Navrátil 2001, s. 11 - 12): „Cílem sociální práce je podpora

sociálního fungování klienta v situaci, kde je taková potřeba buď skupinově, nebo individuálně vnímána a vyjádřena. Sociální práce se profesionálně zabývá lidskými vztahy v souvislosti s výkonem sociálních rolí.“ Strieženec (podle Hroncová a kol., 2001, s. 169 - 170) užívá termínu sociální práce jako označení praktické činnosti, profese, teorie sociální práce, ale i studijního oboru. Topolský (podle Hroncová, a kol., 2001, s. 169 - 170) uvádí, že existují tři různé oblasti zahrnující sociální práci. První je pracovní proces, pod kterým se skrývá způsob práce sociálních institucí s cílem dosáhnout optimálního fungování jednotlivců, skupin a komunit. Druhá je psychosociální pomoc při adaptaci, vývoji a zrání jednotlivce (skupiny). A poslední praktická činnost říká, že osobní kvality sociálních pracovníků jsou stejně důležité, jako jejich znalosti.

Metody sociální práce jsou postupy vázané na cílový subjekt (jednotlivce, skupinu, rodinu, komunitu) a jeho aktuální situaci. V úvahu se bere relevantní vztahový kontext, kterým je myšlena rodina, organizace, vrstevnická skupina, a někdy také systémové vazby např. národní sociální politika. (Matoušek, 2008, s. 13)

Posláním sociální práce by měla být lepší adaptace jednotlivců, rodin a skupin do sociálního prostředí, ve kterém žijí, rozvoj seberespektu a odpovědnosti. Úlehla (2007, s. 24) tvrdí, že sociální práce stojí na třech bodech, a těmi jsou *normy společnosti* (zákony, předpisy, povinnosti, standardy, společenská pravidla), *způsoby klientů* (jejich myšlení, konání, které se neshoduje s normami) a *odbornost pracovníka*, který je prostředníkem mezi normami a klientem.

Valné shromáždění Mezinárodní federace sociálních pracovníků v Montrealu v Kanadě dospělo v červenci roku 2000 k tomu, že novodobá sociální práce má reagovat na negativní dopady globalizace. Od sociálních pracovníků se očekává, že budou bojovat za mír, proti násilí a usilovat o rovnost. Sociální práce zahrnuje i politickou, kulturní a duchovní sféru. (Hroncová a kol., 2001, s. 172 - 174)

Podle Juska (podle Hroncová a kol., 2001, s. 172 - 174) má sociální práce hned sedm dimenzí:

1. *Filosofickou* – všeobecný cíl, principy, zásady, etika,
2. *historickou* – souhrn společenských a politických jevů, které ovlivnily sociální práci,

3. *psychologickou* – osobnost sociálního pracovníka, chování, prožívání, vzájemný vztah s klientem, motivaci, neverbální komunikaci, aj.,
4. *sociologickou* – sociální realitu profese – sociální práce v sociálním systému, cílové skupiny, společenský význam,
5. *pedagogickou* – vzdělávání v sociální práci, nastavení studia,
6. *právní* – legislativa v sociální práci, aplikace, svobody občanů, a
7. *ekonomickou* – příjmy a výdaje na sociální účely, hospodářskou a sociální politiku, trh práce, nezaměstnanost, ekonomické reformy a jejich sociální aspekty.

Na sociální práci můžeme nahlížet užším pohledem jako na práci, kdy je kladen důraz na vztah sociálního pracovníka a klienta, přičemž cílem je posouzení životní situace klienta, sestavení intervenčního plánu a uskutečnění sociální terapie. Širší pohled poté zahrnuje dávky, služby, soudní rozhodnutí, pomoc a péči, a v neposlední řadě spolupráci s odborníky. (Hroncová a kol., 2001, s. 175)

3.2 Vybrané instituce a služby zabývající se prací s dětmi

Tato kapitola se zabývá různými institucemi, které pracují s dětmi a mládeží. Existuje jich celá řada, ale pro účely této bakalářské práce jsou vybrány pouze některé z nich, které jsou podle mého soudu nejvýznamnější. Jsou to kurátoři pro mládež, ústavní výchova, kde je uveden diagnostický a výchovný ústav, dále sociálně-právní ochrana dětí a střediska výchovné péče pro děti a mládež.

3.2.1 Kurátoři pro mládež

Kurátoři pro mládež působí na sociálních odborech obecních úřadů. Náplní jejich práce je péče o děti mladší 15 let, které se dopustily činu, jenž byl klasifikován jako trestný, o mladistvé ve věku 15 – 18 let, kteří se dopustili přestupku nebo trestného činu a bylo u nich zahájeno trestní stíhání, a také o děti a mladistvé, kteří mají opakované poruchy chování (např. útoky z domova, zneužívání návykových látek, závislost na hracích automatech, absence ve škole). Kurátor spolupracuje s orgány činnými v trestním řízení (v přestupkovém řízení) a podává jim na základě svých šetření zprávy o dítěti, resp. mladistvém. Také je přítomen soudního projednávání případu. Může navrhnout výchovu v náhradní rodině, ústavní nebo ochrannou výchovu. Připravuje podklady pro řízení o výchovných opatřeních, kterou vede komise péče o rodinu. Dále

by měl organizovat a realizovat preventivní programy. (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 150)

Podle zákona č. 1963/94 Sb., o rodině může pracovník obvodního úřadu nezletilého napomenout, stanovit nad ním dohled a uložit mu omezení. Pojednává o tom § 43 tohoto zákona:

(1) „Vyžaduje-li to zájem na řádné výchově dítěte, může soud, neučinil-li tak orgán sociálně-právní ochrany dětí, učinit tato opatření:

- a) napomene vhodným způsobem nezletilého, jeho rodiče a osoby, kteří narušují jeho řádnou výchovu;
- b) stanoví nad nezletilým dohled a provádí jej za součinnosti školy, občanských sdružení v místě bydliště nebo na pracovišti;
- c) uloží nezletilému omezení, která brání škodlivým vlivům na jeho výchovu, zejména návštěvu podniků a zábav pro nezletilého vzhledem k jeho osobě nevhodných.

(2) Učinil-li orgán sociálně-právní ochrany dětí opatření uvedené v odstavci 1, nepotřebuje schválení soudu. Měnit nebo rušit taková opatření může orgán, který je učinil.“

Kurátor může též napomenout rodiče dítěte nebo jiné občany, kteří narušují řádnou výchovu nezletilého. Napomenutím může být pověřena také společenská organizace. Dohled má být realizován ve spolupráci se školou a společenskými organizacemi v místě bydliště (dnes již většinou neexistujícími) nebo na pracovišti. (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 150) Uvážíme-li, že kurátor ročně pracuje s několika stovkami případů, je jasné, že není schopen kvalitně obsáhnout vše, co legislativa vyžaduje. (Matoušek, Kodymová, Koláčková, 2010, s. 271)

3.2.2 Sociálně-právní ochrana dětí

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (SPOD) stanovuje, že „sociálně-právní ochranou dětí se rozumí zejména ochrana práv dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochrana oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění, působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny.“ Zároveň však zdůrazňuje, že „nedotčeny zůstávají zvláštní právní předpisy, které upravují též ochranu práv a oprávněných zájmů dítěte.“

Ochrana práv dítěte a dodržování jeho práv se promítá do právních předpisů v oblasti rodinněprávní, sociální, školské, zdravotní, daňové, občanskoprávní, trestní apod., a z toho je také zřejmý okruh subjektů, které ji realizují. Deklarace práv dítěte a Úmluva o právech dítěte deklarují rodinu jako základní jednotku společnosti a přirozené prostředí pro růst a blaho všech svých členů a zejména dětí, které musí mít nárok na potřebnou ochranu a pomoc, aby mohla plnit svou úlohu. Dítě tedy potřebuje kvůli své tělesné a duševní nezralosti zvláštní záruky, péči a odpovídající právní ochranu před narozením a po něm. Hlavním principem poskytování sociálně-právní ochrany dětí je nejlepší zájem, prospěch a blaho dětí. (MPSV, 2009)

V § 6 odst. 1 příslušného zákona se vymezuje okruh dětí, na které se sociálně-právní ochrana zaměřuje. Jsou to děti:

- a) „jejichž rodiče zemřeli, neplní povinnosti plynoucí z rodičovské zodpovědnosti, nevykonávají nebo zneužívají práva plynoucí z rodičovské zodpovědnosti;
- b) které byly svěřeny do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče, pokud tato osoba neplní povinnosti plynoucí ze svěřeni dítěte do její výchovy;
- c) které vedou zahálčivý nebo nemravný život spočívající zejména v tom, že zanedbávají školní docházku, nepracují, i když nemají dostatečný zdroj obživy, požívají alkohol nebo návykové látky, žijí se prostitutí, spáchaly trestný čin nebo, jde-li o děti mladší než patnáct let, spáchaly čin, který by jinak byl trestným činem, opakovaně nebo soustavně páchají přestupky nebo jinak ohrožují občanské soužití;
- d) které se opakovaně dopouští útěků od rodičů nebo jiných fyzických nebo právnických osob odpovědných za výchovu dítěte;
- e) na kterých byl spáchán trestný čin ohrožující život, zdraví, jejich lidskou důstojnost, mravní vývoj nebo jmění, nebo je podezření ze spáchání takového činu; pokud tyto skutečnosti trvají po takovou dobu nebo jsou takové intenzity, že nepříznivě ovlivňují vývoj dětí anebo jsou příčinou nepříznivého vývoje dětí.“

Dítě má právo požádat orgány SPOD o pomoc v případě ohrožení svého života a při ochraně dalších svých práv. Právo požádat o pomoc při výkonu svých rodičovských práv a povinností má také rodič či jiná zodpovědná osoba. Povinnost

subjektů SPOD je poskytnout dítěti i rodičům pomoc. Tuto pomoc zajišťují jak orgány SPOD, tak celá řada zařízení poskytujících sociální, zdravotní a jiné služby. Orgán SPOD poskytuje preventivní a poradenskou činnost pro rodiny, případně jim doporučí pomoc jiných odborných poradenských zařízení. Tato činnost si klade za cíl vytvořit takové podmínky v rodině, které by odvrátily nutnost odebrání dítěte z rodiny. Orgán SPOD může rodičům uložit povinnost využít pomoc odborného poradenského zařízení v případě, kdy rodiče nezajistili odbornou pomoc, kterou dítě potřebuje a kterou jim úřad doporučil. Rodiče jsou povinni spolupracovat s orgány SPOD při ochraně práv a zájmů dítěte. Toto ustanovení pomáhá sociálním pracovníkům přimět rodiče ke spolupráci, například umožnit jim návštěvu v rodině nebo povinnost předložení listin a dokladů týkajících se dítěte. V případě umístění dítěte do ústavní péče je orgán SPOD povinen poskytovat rodičům pomoc při zlepšení rodinných poměrů, aby se dítě mohlo vrátit do rodiny. (Bechyňová, Konvičková, 2008, s. 47)

3.2.3 Ústavní výchova

V ústavních zařízeních, tj. diagnostických ústavech a výchovných ústavech, mohou být děti a mladiství s nařízenou ústavní výchovou nebo s uloženou ochrannou výchovou. Do ústavů s nařízenou **ústavní výchovou** putují děti, o které rodiče řádně nepečují a žádná jiná alternativa výchovy dítěte se buď nejeví jako žádoucí, nebo není dostupná. Ústavní výchova je rovněž určena pro děti, které nemají rodiče ani jiné způsobilé pečovatele. Podmínky pro rozhodnutí o ústavní výchově upravuje občanský soudní řád a s ním související předpisy. Příslušná obec dává návrh soudu, který následně ústavní výchovu nařídí, a také má možnost podávat soudu návrh na zrušení ústavní výchovy. Soud může nařídít i jiný typ výchovy než ústavní péči. (Matoušek, Kodymanová, Koláčková, 2010, s. 271; Matoušek, Matoušková, 2011, s. 151 - 152)

Ochranná výchova je definována trestním zákonem a měla by působit preventivně, ale také izolovat a resocializovat toho, kdo se dopustil společensky nebezpečného činu. Ukládá se v občansko-právním řízení osobám ve věku 12 - 15 let, které spáchaly čin, jenž trestní zákon u právně odpovědných osob umožňuje stíhat výjimečným trestem a osobám mladším 15 let, které spáchaly trestný čin. Ochranná výchova může být v občansko-právním řízení navržena dětem mladším 15 let i orgánem péče o děti a mládež. V trestním řízení může být nařízena jen mladistvým od 15 do 18 let. Trestní zákon ukládá vykonávání ochranné výchovy ve speciálních zařízeních,

v nichž budou děti a mládež pod řádným pedagogickým vedením připravovány na jejich budoucí povolání. (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 152)

Pro lepší orientaci je uveden výčet typů ústavní výchovy v České republice (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 151):

- „diagnostické ústavy pro děti
- diagnostické ústavy pro mládež
- dětské výchovné ústavy
- dětské výchovné ústavy se zvýšenou péčí
- výchovné ústavy pro mládež
- výchovné ústavy pro mládež se zvýšenou výchovnou péčí.“

V následujících dvou kapitolách budou podrobněji popsány druhy ústavních zařízení, tj. diagnostický a výchovný ústav.

3.2.3.1 Diagnostický ústav

Diagnostický ústav je zařízení, kam se děti a mladiství dostanou buď nařízením soudu nebo dobrovolně. Dobrovolný pobyt předpokládá trojstrannou dohodu mezi vedoucím ústavu, rodiči (nebo zákonnými zástupci) svěřence a svěřencem samým. Dobrovolné pobyty jsou využívány velice zřídka, většina svěřenců přichází do ústavu na základě nařízení soudu. Pobyt v diagnostickém ústavu trvá zpravidla osm týdnů. Většina svěřenců má vzdělání pouze na úrovni 6. – 7. třídy základní školy, někteří mají začatý, ale nedokončený učební obor. Velká část svěřenců je romského původu, v některých zařízeních více než polovina. (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 154)

V polovině pobytu vypracuje vychovatel předběžný závěr o svěřenci a další, konečný závěr, se vypracovává před koncem pobytu. V něm téměř vždy navrhuje přemístění klienta do výchovného ústavu pro dlouhodobý pobyt. Výběr je mimo jiné určen tím, jestli má cílový ústav učební obor, který má svěřenec začatý nebo o něj má zájem. Jen málo svěřenců se vrací z diagnostického ústavu tam, odkud do něj přišli – prakticky jen ti, kteří byli do diagnostického ústavu zařazeni na přání rodičů, případně dětského domova. Naprostá většina svěřenců je následně umístěna do výchovného ústavu. (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 154)

3.2.3.2 *Výchovný ústav*

Do výchovného ústavu jsou děti a mladiství umísťováni na základě rozhodnutí soudu, který jim nařídil ústavní výchovu, na základě soudního usnesení o předběžném umístění v ústavu, nebo po dohodě s rodiči. Ústav poskytuje dlouhodobou péči s cílem přípravy na budoucí povolání. Rozlišují se tři různé výukové programy:

- a) kurzy a praktická školení pro krátkodobé pobyty pro nejhůře vzdělavatelné jedince (u děvčat především výchova k rodičovství, u chlapců základní řemeslné dovednosti),
- b) odborné učiliště zakončené výučním listem,
- c) střední odborné učiliště.

Svěřenci jsou rozděleni do výchovných skupin podle zařazení do vzdělávacího programu. Nově se zavádějí tzv. samostatné skupiny, jejichž členové bydlí mimo internát, docházejí do zařízení na výukové programy a na stravu, ale jinak již nejsou pod kontrolou pracovníků zařízení. (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 155 - 156)

3.2.4 Střediska výchovné péče pro děti a mládež

Ve střediscích výchovné péče je poskytována diagnostická, preventivně výchovná a poradenská péče dětem a mládeži s rizikem poruch chování nebo s již rozvinutými poruchami chování, pokud u nich nevzniknou důvody pro výkon ústavní či ochranné výchovy. Středisko může být státní nebo soukromé (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 197). Hlavními zásadami činnosti střediska jsou „aktivní přístup osob využívajících služeb střediska ke spolupráci a vědomí jejich vlastní spoluzodpovědnosti za očekávané výsledky ve výchově“ (Metodický pokyn upřesňující podmínky činnosti středisek výchovné péče, 2007, s. 1).

Středisko také poskytuje služby zletilým osobám do ukončení středního vzdělávání, a to zejména formou (Metodický pokyn upřesňující podmínky činnosti středisek výchovné péče, 2007, s. 2):

- „poskytování jednorázové poradenské intervence;
- individuální činnosti s klientem;
- skupinových činností s klienty;
- poskytování služeb zákonným zástupcům nezletilého klienta;
- spolupráce se školami;

- spolupráce se školskými poradenskými zařízeními;
- spolupráce s orgány sociálně-právní ochrany dětí;
- spolupráce se zdravotnickými zařízeními a dalšími orgány podílejícími se na prevenci a řešení rizikového chování klientů."

V praxi poskytuje středisko péči dětem, jež mají závislost na alkoholu či jiných návykových látkách, jsou patologickými hráči, pomáhá také dětem v krizových situacích, které jsou většinou spojeny se špatnou rodinnou situací či se školou, a dětem, které přicházejí z ústavní výchovy a navracejí se do běžného života. Pro děti i jejich rodiče je účast v programech střediska zcela dobrovolná. Střediska jsou určena pro děti a mládež ve věku od 10 do 26 let. Velká část programů se odehrává ve smíšených skupinkách, v nichž chlapců je početně více než děvčat. (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 197)

Z pracovního zastoupení se na fungování střediska podílejí psychologové, speciální pedagogové a sociální pracovníci. Pokud středisko poskytuje i internátní péči, řadí se k personálu i učitelé, odborní vychovatelé a pomocní vychovatelé. (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 198)

Závěr

Bakalářská práce byla zaměřena na výchovu dítěte v rodině a její pozdější dopad na jeho chování. Cílem práce bylo přiblížit úlohu rodinné výchovy ve vývoji dítěte, to jak ovlivňuje jeho budoucí osobnost, a také následnou sociální práci s problémovými dětmi z dysfunkčních rodin.

Pro dítě je rodina místem hlubokých a trvalých citových vztahů. Děti lásku svých rodičů přijímají, ale také ji opětují. A právě děti dávají rodičům jistotu, že budou mít na koho myslet, s kým sdílet radosti i starosti a že jednou nezůstanou sami. V posledních letech se však význam rodiny mění. Již není zakládána z materiálních důvodů, kdy se očekávalo, že muž bude vydělávat, zatímco žena je doma a stará se o děti. Nejsou totiž výjimkou dvoukariérové rodiny, kdy oba rodiče pracují, protože často by se rodina ani jinak neuživila. Rodina bývá zakládána v mnohem pozdějším věku než dříve, snižuje se počet narozených dětí a přibývá nesezdaných soužití. Rodina má pro dítě nezastupitelnou funkci. Funkcí rodiny bychom našli velké množství, jsou však uváděny čtyři základní, a to reprodukční, materiální, výchovná a emocionální. Může se stát, že rodič nedokáže reagovat na potřeby dítěte, především na potřebu jistoty a bezpečí. Ze zdravé a fungující rodiny se pak může stát rodina dysfunkční. K tomu může dojít z různých důvodů. Rodiče se nemohou, neumějí či nechtějí o dítě starat, může dojít i k týrání a zneužívání, nebo naopak je dítěti věnována nadměrná péče.

Rodinná výchova má podstatný vliv na osobnost dítěte, nejedná se však jen o jednostranné působení na dítě, ale vychovávání působí i na své vychovatele. V průběhu výchovy probíhá vzájemná interakce a komunikace mezi rodiči a dětmi a tím se vyvíjí osobnost obou. Výchova může být zacílena záměrně, kdy rodič působí na dítě s určitým výchovným cílem, k němuž se snaží vychovávaného dovést. Výchova však může působit i bezděčně, jako každé působení jednoho člověka na druhého, při němž dochází k určité změně jeho osobnosti. Osobnost dítěte se mnohem více utváří při napodobování chování dospělých a přebírání jejich hodnot, než záměrným učením rodičů. Každý rodič si volí vlastní výchovné cíle podle vlastních hodnot, ale také podle individuálních předpokladů dítěte. Uvádí se tři základní styly výchovy, a to autoritativní, liberální a sociálně-integrační. Sociálně integrační výchovný styl bývá považován za nejlepší variantu, protože působí pozitivně na vývoj dítěte, dává přednost vysvětlení před trestem, umožňuje dítěti volnost, ale má i své meze. V praxi platí, že výchovný styl nelze jednoznačně zařadit do jedné či druhé kategorie, protože rodič při

výchově někdy musí působit autoritativně, jindy zase liberálně. Při výchově se dají používat různé metody, které pomáhají rodiči usměřovat chování a jednání dítěte. Nejvýznamnější je výchova vzorem, protože působí na dítě od raného dětství a rodiče dítě ovlivňují vším, co dělají, i když si to mnohdy neuvědomují. Dalšími metodami může být výchova vysvětlením, či použití odměny nebo trestu. Dítě by mělo být vychovávané pozitivní výchovou, kde převažují odměny a trestu se užívá jenom zřídka – jako oprava chyby, které se dítě dopustí, aby nedošlo k zapamatování špatného návyku a chování. Ne každá rodina je vybavena kompetencemi na výchovu dítěte a dítě tak není bezvýhradně přijímáno nebo se o něj rodiče nechtějí či nemohou starat. V takových případech je potřeba intervence zvenčí.

Sociální práce se vymezuje definicí založenou na sociálním fungování, se kterou přišel Navrátil (2000, podle Navrátil 2001, s. 11 - 12): „Cílem sociální práce je podpora sociálního fungování klienta v situaci, kde je taková potřeba buď skupinově, nebo individuálně vnímána a vyjádřena. Sociální práce se profesionálně zabývá lidskými vztahy v souvislosti s výkonem sociálních rolí.“ V oblasti sociální práce existuje celá řada institucí, které pracují s dětmi a mládeží. Kurátor pro mládež je státní úředník, jehož úkolem je zabývat se dětmi z dysfunkčních rodin, dětmi, které vedou zahálčivý a nemravný život, které spáchaly před dovršením 15 let čin jinak trestný, dětmi utíkajícími z domova apod. Poskytuje jim pomoc při překonávání nepříznivých sociálních podmínek s cílem umožnit dítěti začlenění do společnosti. Sociálně-právní ochrana dětí jako státní instituce by měla zejména ochraňovat právo dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochraňovat jeho zájmy a působit k obnově narušených funkcí rodiny. Klade si za cíl vytvořit takové podmínky v rodině, které by odvrátily nutnost odebrání dítěte z rodiny. V ústavních zařízeních, tj. diagnostických ústavech a výchovných ústavech, mohou být děti a mladiství s nařízenou ústavní výchovou nebo s uloženou ochrannou výchovou. Ve střediscích výchovné péče pro děti a mládež je poskytována diagnostická, preventivně výchovná a poradenská péče dětem a mládeži s rizikem poruch chování nebo s již rozvinutými poruchami chování, pokud u nich nevzniknou důvody pro výkon ústavní či ochranné výchovy.

Bakalářská práce by mohla sloužit jako souhrnný přehled informací o rodině, výchově, výchovných stylech a metodách, sociální práci, institucích poskytujících sociální služby pro děti atd. Také by mohla posloužit jako případná inspirace pracím s podobnou tematikou a dala by se doplnit a rozšířit o další informace.

Seznam literatury

1. Bechyňová, V., Konvičková, M. (2008). *Sanace rodiny*. Praha: Portál.
2. Brezinka, W. (1996). *Filozofické základy výchovy*. Praha: Zvon, České katolické nakladatelství.
3. Čačka, O. (2000). *Psychologie duševního vývoje dětí a dospívajících s faktory optimalizace*. Brno: Doplněk.
4. Čáp, J. (1993). *Psychologie výchovy a vyučování*. Praha: Univerzita Karlova.
5. Čáp, J. (1996). *Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy*. Praha: ISV.
6. Dunovský, J. a kol. (1999). *Sociální pediatrie, vybrané kapitoly*. Praha: Grada.
7. Giddens, A. (1999). *Sociologie*. Praha: Argo.
8. Hartl P., Hartlová, H. (2010). *Velký psychologický slovník*. Praha: Portál.
9. Hroncová, J., Hudecová, A., Matulayová, T. (2001). *Sociální pedagogika a sociální práce*. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta UMB v Banskej Bystrici.
10. Jandourek, J. (2001). *Sociologický slovník*. Praha: Portál.
11. Koucký, P. (2008). *Rodinná výchova a prostředí jako možná příčina vzniku delikventního jednání a trestné činnosti jedince* (diplomová práce). Brno: Masarykova univerzita.
12. Langmeier J., Krejčířová D. (2006). *Vývojová psychologie*. Praha: Grada.
13. Matějček, Z. (1994a). *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál.
14. Matějček, Z. (1994b). *Po dobrém, nebo po zlém?* Praha: Portál.
15. Matoušek, O. (2003a). *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství.
16. Matoušek, O. (2003b). *Slovník sociální práce*. Praha: Portál
17. Matoušek, O. (2008). *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál.
18. Matoušek, O., Kodymová, P., Koláčková, J. (2010). *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Praha: Portál.
19. Matoušek, O., Matoušková, A. (2011). *Mládež a delikvence*. Praha: Portál
20. *Metodický pokyn upřesňující podmínky činnosti středisek výchovné péče* (2007). [on-line]. Dostupné 10.4.2012 z <http://www.msmt.cz/dokumenty/metodicky-pokyn-upresnujici-podminky-cinnosti-stredisek-vychovne-pece>.
21. Možný, I. (2008). *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství.
22. MPSV (2009): *Sociálně-právní ochrana dětí*. [on-line]. Dostupné 15.4.2012 z <http://www.mpsv.cz/cs/7242>.

23. Navrátil, P. (2001). *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Marek Zeman.
24. Navrátil, S., Mattioli, J. (2011). *Problémové chování dětí a mládeže: Jak mu předcházet, jak ho eliminovat*. Praha: Grada.
25. Pelikán, J. (1995). *Výchova jako teoretický problém*. Ostrava: Amosium servis.
26. Reiflová, K. (2010). *Metody výchovy dítěte v rodině a jejich vliv na budoucí osobnost dítěte* (bakalářská práce). Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
27. Rousová, H., K. (2010). *Dysfunkce rodiny jako determinanta sociopatologického chování* (diplomová práce). Brno: Masarykova univerzita.
28. Smékal, V. (2002). *Pozvání do psychologie osobnosti: člověk v zrcadle vědomí a jednání*. Brno: Barrister & Principal.
29. Úlehla, I. (2007). *Umění pomáhat*. Praha: Sociologické nakladatelství.
30. Vaníčková, E. (2004). *Tělesné tresty dětí: Definice – popis – následky*. Praha: Grada.
31. Vágnerová, M. (2002). *Úvod do psychologie*. Praha: Karolinum.
32. Výrost, J., Slaměník I. (1998). *Aplikovaná sociální psychologie*. Praha: Portál.
33. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí*. Zákon č. 359/1999 Sb. v účinném znění ke dni 15.4.2012.
34. *Zákon o rodině*. Zákon č. 94/1963 Sb. v účinném znění ke dni 15.4.2012.
35. Zelená, M., Klégrová, A. (2006). *Podpora rodiny*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí.